

ОБУЧЕНИЕ В СОЦИАЛНИ УМЕНИЯ НА ПОДРАСТАВАЩИ, УПОТРЕБЯВАЩИ ПСИХОАКТИВНИ СУБСТАНЦИИ

Соня Бугева

Много от подрастващите се оказват жертви на вредни привички, (каквато е консумацията на дрога), обусловени от негативното влияние на връстниците и семейството и от отсъствието на социални умения и навици за успешен преход от детство към зрелост. За една част от тях първата употреба на наркотик се оказва случайна и последна, за друга част тя се превръща в начало на епизодична употреба, а за една немалка част консумацията на дрога става начин на живот.

Освен моделите на консумация и видовете психоактивни субстанции, многообразни са и причините за първата и последваща употреба на дрога. Съществуват различни теории, които се опитват да обяснят защо индивидите започват да употребяват наркотици и защо някои стават зависими от тях. Фокусът на това изложение ще бъде насочен към два етиологични аспекта на регулярната консумация на психоактивни субстанции от подрастващи. Първият аспект е възрастта, а вторият - някои специфични личностови характеристики.

Съществуват специфични особености във възрастта на наркоманите. По-голямата част от тях са

“открили” дрогата в тинейджърска възраст. В този период от живота си те започват да стават независими. Болшинството от децата са все още привързани към семействата си, но същевременно все повече се стремят да вземат самостоятелно решения и да прекарват повече време с приятелите си и по-малко със семейството.

Юношеската възраст е известна с нарастващия протест към съществуващите в обществото морални норми и принципи. Преоценката на ценностите в тази възраст е свързана с увеличаване на потребностите за преживяване на риск.

Тази възраст се характеризира с емоционална неустойчивост, резки колебания в настроението, бърз преход от екзалтация към депресивно състояние, от повишена самоувереност към неувереност, от потребност от общуване към желание за уединение, от романтизъм и мечтателност към рационализъм и цинизъм, от нежност към отчуждение и враждебност. Всичко това нерядко способства за възникване на депресивни състояния и деструктивно поведение, каквото е наркоманята.

Изхождайки от разпространението на юношеската наркотизация, може да се предполага, че е налице уязвимост при подрастващите по отношение на наркоманията в този жизнен период. Това е период, в който самоконтролът все още не е достатъчно развит, период, в който все още не са напълно усвоени социалните, морални и правни норми.

Трябва да се обърне внимание и на факта, че при подрастващите е характерно т.н. групово съществуване. Процесът на индивидуализация е незавършен, личната мотивация е недостатъчна, ясно изразени са подражанието, внушаемостта и подчиняемостта на индивида спрямо групата и неподчиняемост и стереотипност в отношенията с възрастните.

Подрастващите, които започват да консумират наркотични вещества, често трудно се справят с изискванията на живота, стремят се към бързо удовлетворяване на желанията си. Забелязва се липса на интерес към останалите хора и склонност към непризнаване на авторитети. Налице са отдалечаване от общите социални интереси и ценности, незрели механизми на защита, неспособност за преодоляване на трудностите, невъзможност за вземане на решения.

Липсата на устойчиво формирани лични интереси, лабилността на психичните прояви и ниската емоционална толерантност се сре-

щат при голяма част от злоупотребяващите с дрога индивиди.

През първите шест години от своя живот, детето е зависимо от родителите си за всяка нужда. Когато то започне да става по-зряло, то става зависимо към по-големи сегменти от обществото и по този начин става по-незащитено към множеството различни личности. Зависим от своя произход, индивидът може да захвърли своето предишно трениране на емоциите, авторитетите и да избере да се идентифицира с някаква противостояща култура, изразявайки я чрез стил на косата, начин на обличане, речник, злоупотреба с дроги, религия, престъпления и други.

Защо някои индивиди отстъпват на натиска на неформалната група, а други - не? Отговорът е в развитието на самата личност, в степента на самоувереност и себеуважение. При учениците с ниска самооценка е налице тенденция към повишаване на риска от адекватно поведение. Факт е, че промяната на самооценката е в основата на много превенционни програми, насочени към злоупотребата с дроги, деликвентността и други поведенчески проблеми. Индивидите с липса на самоувереност се нуждаят от много повече внимание и одобрение от техните връстници, в сравнение с тези, които възприемат себе си като способни. Първият тип личности трябва постоянно да се адаптират и

нагаждат към очакванията на другите.

Социално приспособените подрастващи по-рядко намират преживяванията си, свързани с дрогата за задоволителни и дори и да имат приятни преживявания нямат такава готовност да разширят сферата на експериментиране.

Личността се адаптира към обкръжаващата я външна среда, като изгражда съответстваща ѝ вътрешна психична структура, която оказва направляващо въздействие върху цялостното поведение на личността. За да се осъществи социална адаптация е необходимо да се извърши една или друга психична адаптация на индивида, която се проявява в различни типове реакция спрямо въздействията на социалната среда. Решаваща роля при адаптацията играе личността с индивидуалните си черти и качества, поради това Г. Пиръв говори за процес на уравнивяване между влиянията на външната среда от една страна, а от друга - вътрешния психичен конфликт на индивида. Когато съществуват по-големи пречки пред уравнивяването, се търси изход чрез различни психологични механизми, които не винаги са благоприятни с оглед нормалното развитие. Типичен пример е наркоманното поведение в някои случаи. В някои теории този тип поведение се определя като форма на бягство,

чрез което се цели получаване на известно психологично равновесие.

Анализът на литературата позволява да се разграничат следните особености, определящи склонността към адиктивно поведение. На първо място това са психологическите особености в преживяванията и способите за разрешаване на вътреличностни и междуличностни конфликти, т. е. поведението в конфликтни ситуации. Индивидите, способни на конструктивно поведение в конфликтни ситуации са значително по-устойчиви към употребата на дрога.

На второ място, индивидите се различават по стресоустойчивостта, т. е. индивидите, при които са налице вътрепсихични способности и умения за преодоляване на стресови ситуации, са в значителна степен по-устойчиви към наркотиците, в сравнение с индивидите, при които не са налице.

Психологическата устойчивост, това е цялостната характеристика на личността, която обезпечава нейната устойчивост спрямо фрустрационни и стресогенни въздействия. Тя се формира едновременно с развитието на личността и зависи от типа нервна система, от опита на личността, от средата, в която се развива, от изработените предишни навици и от нивото на развитие на основните познавателни структури на личността.

Някои изследователи (Baxley; Gladys) са на мнение, че индивидите притежават четири важни личностови характеристики и възможности, които ги определят като устойчиви. Тези характеристики са социална компетентност, умения за решаване на проблеми, автономия, усещане за целите и бъдещето.

Решаващо значение в развитието на психологическата устойчивост има познавателното отношение към проблемните ситуации, които се делят на три групи:

- трудни жизнени ситуации (болест, смърт, опасност за живота);
- трудни ситуации, свързани с изпълнението на някаква задача (неудачи, противодействие, затруднение);
- трудни ситуации, свързани със социално въздействие (ситуация тип "публично поведение").

Обработката на информацията за проблемната ситуация се осъществява посредством познавателен, оценъчен и емоционален процес. Тези три аспекта влияят върху по-нататъшното поведение на личността.

Доказана е връзката между личностовата идентичност и консумацията на дрога. Индивидите с неформирани идентичност не намират мястото си в живота, имат усещане за неразбиране от страна на другите и бягат във фантазиите си. Конфликтните фактори, свързани с личностовата идентичност

се свързват с трудности при съгласуването на собствените преживявания, преживяванията на обкръжаващите и приспособяването към обществените норми.

Източник на вътрешния конфликт и девиантното поведение е разминаването между реалната и идеалната самооценка. Консумацията на дрога се явява способ за снемане на това напрежение.

След този поглед върху някои рискови фактори, следва да се предложат алтернативи за превенция на последващо, повтарящо се адиктивно поведение.

Превенцията преминава през определени етапи, които са неразривно свързани. Те са:

1. Създаване на диагностичен профил на целевата група, посредством тестова методика и интервю;
2. Създаване на програма за вторична профилактика на база полученения диагностичен профил;
3. Провеждане на програмата, която може да бъде в индивидуална или групова форма;
4. Анализ на резултатите.

За постигане целта на програмата за профилактика се използва обучение в някои социални и личностови умения:

- Разрешаване на конфликти, като нормален елемент във взаимоотношенията между хората;
- Общуване с възрастни в семейството и обществото;

- Самоконтрол и самоуважение;
- Вземане на решение;
- Минимизиране на деструктивната тревога, характерна за тази възраст;
- Корекция на неадекватните реакции в социални ситуации;
- Създаване на нови модели за Аз-концепция;
- Създаване на умения за съпротива и подчинение;
- Повишаване на стресоустойчивостта;

- Създаване на адаптивни модели на поведение;
- Разкриване на възможностите за бъдеща реализация.

Обучението в социални и личностови умения възстановява разрушената в преднаркотичния и в наркотичния период система на взаимоотношения на личността с обкръжаващия я свят, а също и някои психологически характеристики, а в някои случаи създава и укрепва несъществуващи до този момент умения.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Березин, С. В., К. С. Лусецкий.* Психология ранней наркомании. Самара, 2000.
2. *Drug Abuse Control* - Robert and Ferguson, 1975, Boston.
3. *Drug Abuse: Non Medical Use Of Dependence - Producing Drugs* Edited by Simon B., № 4., 1972.
4. *Friedman, L., N. F. Fleming, D. H. Roberts, St. E. Hyman.* Source book of substance abuse and addiction, 1996, Library of Congress, USA.
5. *Prevention research: Deterring Drug abuse Among Children and Adolescents;* ed. by Catherine S. Bell; Robert Battjes; U.S. Government Printing Office, 1985.